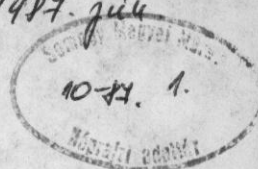

SZAPU MAGDA: Néprajzi gyűjtés alapján, 1987. június

Készült a SOMOGY MEGYEI TANAK'S
MŰV. ÖBT. Kérésére

Célja: A tojásfestésről szilveszteri megjelölés

Németh Rozália, Vése, Petőfi u. 9. /szül. 1911, Vése, evangélikus magyar/, helyi tojásfestő specialista

A Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága Néprajzi Osztály Gyűjteményében Németh Rozália tojásfestő által készített 55 darab hímestojás található. Leltári számuk: 75.8.1.-75.8.55.

A fenti anyagot Együd Árpád gyűjtötte 1975-ben, a hímestojások 1972-ben, ill. 1973-ban készültek.

A hímestojások többsége - 48 db - fekete /vasporos/, piros-zöld mintás, virágornamentikás /árvácska, margaréta, szegfű, gyöngyvirág, rózsza,.../. Négy darab geometrikus ábrázolású tojás szerepel a gyűjteményben, hagymalében áztatott, gereblye, villa, szalag- és vonalmintás tojások. Csupán három darab pirosfalú, virágornamentikás hímestojást őriz Németh Rozáliától a gyűjtemény.

A hímestojásokról Együd Árpád ill. Kapitány Orsolya gyűjtött adatokat 1975-ben a tojásfestésre vonatkozóan. E gyűjtések a sajnos feldolgozatlan Együd-hagyatékban találhatóak. A Néprajzi Adattárban nem szerepel Németh Rozáliára vonatkozó gyűjtés.

Szakirodalmi vonatkozású adatok:

Bükki László: Az a művészet, ami el van tűnve /Hímestojás festés Vésén/, Magyar Nyelvőr, 1984. ápr.-jún. 2.sz.108.évf.

Bertók István: Vése ragadványnevei, Magyar Személynévi Adattár, 1980, Budapest,

Szabó Lilla: Vése község földrajzi jellemzése, Pécs, 1970.

Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszéke, ltsz.641.

Bolalik Ágnes: Hímestojások, Rajztanítás, 1981.

Németh Rozália tojásfestő munkájának néprajzi szempontú vizsgálatánál csak a saját gyűjtésű recens anyagra és a tojás-híméssel kapcsolatos szakirodalomra hagyatkoztam.

A himes tojások diszítésénél mindenekelőtt a következő szempontokat szükséges megvizsgálni: diszítőtechnika, a tojás felületének felosztása, alkalmazott diszitmények, azok elhelyezése a tojás osztott vagy osztatlan felületén.

A diszítőtechnikák közül ismereteseek: a viaszirásos-levonásos technika; a karcolással, kaporással való diszítés; az egy színre festett, de nem ornamentált tojás; a levélrátéttel való festés; a víz- és olajfestékekkel, ecsettel végzett tojásfestés; a különböző textil-, papir-, drótsodronyrátétekkel, gyöngyökkel, flittekkel, szalagokkal diszített tojás; ill. a fémrátétes, az ún. patkolt tojások.

Előre kell bocsátanunk, hogy a szakirodalom alapján a Kárpát-medence területének jelentős részén nem diszítették a tojásokat, csak azokat egyszínűre festették. Ornamentális diszítést nem alkalmaztak.

Németh Rozália tojásfestő az archaikusnak mondható, viaszirásos-levonásos technikát alkalmazza. E technika lényege: Kis botra szerelt apró csövecske, az ún. gica segítségével, melegített méhviasszal írja meg a tiszta tojásfelületet, s azután a tojás festéklébe kerül. Több szín alkalmazásánál több festék követi egymást, mindeíg a világosabb szinekkel kezd. A két festés között az eltérő színeket viasszal fedi /először a zöldet, majd a pirosat/, s a diszitmények a viasz eltávolítása után válnak láthatóvá.

A festékanyag: általános országosan a növényi festékek szolgálta festékanyag felcserélése gyári előállítású festékekkel. Az előzőt házilag állították elő.

Németh Rozália három alapszint, ~~íxx~~ alkalmaz. A zöld színt korábban tintával, most filctollal festi, a pirosat ruhafestékből állítja elő. Kezdetben rózsaszín folyadékot a német nyelvterületről származó selyempapír vízben történő kioldásával nyerte. A fekete falú tojások színezésére a következő eljárást alkalmazza: A kovácstól szerzett vasport egy faedénybe helyezi, arra forró salakot tesz. Ezt forrásban levő - fele-fele arányban vegyített uborka- vagy káposztalé és víz keverékével leönti. Miután a lé kihült, helyezi d

kihült, belehelyezi a leviaszolt, előzőleg hideg piros festékben ázott tojásokat, s hagyja két óra hosszát állni.

A feketelléből kikerült tojások száradás után az előre elkészített sáfrányhagyma /csopros/ héjának főzetébe kerülnek kifőzésre. Itt kapják végleges színüket.

Ujabban Németh Rozália a vasporos oldatba fekete ruhafestéket tesz, hogy "szebb színt" kapjon a tojás.

A megfőtt, hagymaléből kikerült tojást kenderkóccal letörli, s így láthatóvá válnak a díszítmények a viasz eltávolítása után.

Vésén, Németh Rozália elmondása alapján, korábban csak egyszínű, piros tojást festettek, ill. két idősebb tojásfestőnő pirosfalú, egyenes vonalakkal rajzolt ábrákat mutató tojásokat ~~készítettek~~ ^{aj készítettek}.

E ábrák általában különböző mezőgazdasági eszközökre utaltak, ugyanúgy megnevezéseik is. Pl. gereblyés, dobköteles, villás, ... Ilyen díszítmenyű tojást a gyűjteményünk is őriz.

A fekete alapú tojás a magyar nyelvterületen nem túl gyakori, s a tarka, sokszínű tojás inkább a Székelyföldön és a D-Dtál nyugati felén kedvelt. A nemzetiségi tojások díszesebbek, színe-
sebbek.

A szakirodalom alapján fekete alapú tojást emlitenek a Székelyföldről, a Dunántúlon pedig Győr és Zala megyéből.

Németh Rozália e fekete, vasporos technikát egy Zala megyéből, Galambokról Vésére származott tojásfestő asszonytól tanulta még diákkorában. Kincses Jánosné díszítmenykincese azonban különbözött a Németh Rozália által használtaktól, ő inkább a leveles mintákat használta. A tojásokon szereplő zöld szín is Németh Rozália "újítása".

Különböző újításokról a szakirodalomban is tudunk, ezeket azonban főként a szuveniripar kultiválja s pl. matyó-rózsás mezőkövesdi tojások, víz és olajfestékkel festve/.

Leggyakoribb szín országosan a piros és a hagymahéj főzetből előállított barna. De tudunk fekete, lila, bordó színekről is. A többszín funkciója pedig általában a díszítmények hangsúlyosabbá tétele. Pl. a Székelyföldi anyagban fő szín a fekete, mellette pedig a piros és a sárga.

A tojás felületének felosztása:

A viaszszolások technikáknál alapvetően jellemző a tojásfelület mértani felosztása, amikor is ún. mezők határolódnak körül. Ismertek továbbá az elő és hátlapra helyezett diszitmények, melyek azonosak, vagy eltérők, ill. az a tojásfestési mód, amikor a diszitmény a teljes lapra van eldolgozva. Általános tendencia a felületelosztás háttérbe szorulása, a diszitmények önállósulása főként a környezetben megtalálható tárgyak ábrázolása. Újabb jelenségre is utal a mértanilag szerkesztett diszitmény szabad rajzolását felváltó ún. szabadon rajzolt tojásdiszitmények egész sora.

Németh Rozália munkásságában az előzőknek szinte teljes sora megtalálható.

Az alkalmazott diszitmény Németh Rozália anyagában a virágornamentika, ill. az általa legkedveltebb, legdominánsabb diszitmény a virág.

Maga a virágornamentika már a gótikában jelentkezik, a reneszánsz által bontakozik ki, s ez a paraszti környezetben festett mennyezeteken, majd bútorokon, textilműveken, kerámián egyaránt elterjedt néhány évszázad alatt. Természetesen a folyamat nem maradt hatásalan a tojás himzésre sem. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető az írott szöveg térhódítása, mely esetenként a tojásfelület felét is kitölti, s témája: szerelmi tárgyú versek.

Viszonylag kései átfogalmazás a növényi ornamentika naturalisztikus felfogása. Így Németh Rozália diszitménykincsében is a virágok hasonlítanak a környezetében megtalálható virágokhoz.

Tudjuk, hogy Németh Rozália önállóvá alakuló diszitménykialakítási kedvéhez nagymértékben hozzájárult kezűesség, az ikolai rajzoktatás eredményessége, jártassága a diszítőművészet egyéb ágaiban /pñ.szövés/, fantáziája, a család művészi ihletettsége /édesanyja a pendely és ingvállhímzések ügyeskezü előrajzolója, testvére írói beállítottsága/.

Országosan jellemző az egyes diszitmények legkülönbözőbb állomásainak megléte egyazon községben, vagy szűkebb területen, ám ez elmondható Németh Rozália munkásságára is.

Természetesen az ornamentika-alakulás törvényszerűségeit magyarázza

rázza a tárgy kultikus funkciójának háttérbe szorulása. A hímestojás kultikus tárgy volt - főként a katolikus magyar parasztság körében. Az egyházi tanítás Krisztus feltámadásának jelképeként értelmezi. Főként a Dunántúlon - a protestánsok körében - a keresztszülők ajándéka keresztgyermeküknek. Gyakran találkozunk a hímestojással, mint szerelmi ajándékkal is, a locsolás viszonzásaként. Valószínűleg az utóbbi tény magyarázza a virágornamentika térhódítását.

Néhány specialista asszony meglétéről szinte minden tojáshímzést ismerő és gyakorló területen tudnak, s ismert a tojások eladása, ill. piacon való árusítása is.

A régi elemekhez nem tapadó, szabad vonalvezetésű virágkompozíciókra a hagyományos anyagon belül kevés példát találunk.

L. J.

6-
SODORJ MEGYÉI KÖZLÉS
10-87
Néprajzi adatok

Németh Rozália vései születésű. Szüleit a hét, majd tizenkét, később a húszholdas gazdák közé szorították. Diákkorától kezdve gyakorolja tojásfestési tudományát. Legnagyobb hatással a 10-12 éves diáklányra a Zala megyei Galambokról Vésére származott Kincses Jánosné tojásfestő volt, aki ellentétben a helyi hagyományokkal a pirosfalú himes tojás helyett feketefalú, ún. vasporos technikával előállított tojásokat himzett. Németh Rozália azonban nem Kincses Jánosné mintakincsével dolgozott, a számára oly kedves mezei és kerti virágokat rajzolta tojásaira. Amellett, hogy a hagyományos viaszolósos technikát alkalmazta, újabb és újabb fogásokat módolt ki, hogy az általa elkészített tojások szebbek, tetszetősebbek legyenek.

Igy új szint vitt fel a tojásokra először, ellentétben a helyi hagyományokkal, a zöldet. A házilag előállított, növényi eredetű festékanyagok mellett gyári készítményű festékekkel is dolgozott. Mintakincsében a geometrikus ábrázolástól a virágornamentikás ábrázolásig különböző állomásokat különböztethetünk meg, melyekben szerepet kaptak a hagyományos körhímzéses minták ugyanúgy, mint a galambábrázolás, ill. a feliratok. Munkásságára mégis az virágornamentikás díszítmény a jellemző.

Munkássága az 50-es évektől indul el az ismeretlenből, a szűkebb környezetét, a községet átlépő nagyobb táj felé. A békekölszűnkötvények kibocsátásakor a helyi tanácsapparátus kérésére Németh Rozália tojásain megjelentek a békegalamb. A tojásfestőné iratanyagában őriz egy 1955. ápr. 19-éről származó köszönő levelet, melyet a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Titkársága nevében írtak, s melyben az alábbi szöveg szerepel: "Kedves Elvtársan! Ezúton köszönjük Rákosi elvtárs megbízásából a nagyon szép és művészi húsvéti tojásokat."

Később a tojásfestőné különböző kiállításokra kapott meghívást, ahol himes tojásaival és szőtteseivel szerepelt. Balatonbogláron munkásságára felfigyelt a NIT, s ennek eredményeként 1958. szeptember 11-én Népi Iparművészeti Igazolványt kapott, mint mintairó.

7.
2.

A Képzőművészeti Kiadó 1981-ben olyan húsvéti képeslapokat bocsátott forgalomba, amelyen megnevezés nélkül Németh Rozália hímestojásai láthatók. A fotókat Máté Imre készítette.

A tojásfestő nőről néhány újságcikk jelent meg, különböző publikációkban szerepel neve, munkásságának ismertetése, részt vett népművészeti kiállításokon is. A múzeum is őrzi anyagának egy részét.

Németh Rozália 76 éves, de már gondoskodott utódokról is. Tudását, technikáját és mintakincsét Nagyatádon, Nemesdedén és Ihárosberényben is őrzi egy-egy fiatal tojásfestő specialista.

Sigmund Mager